

ДОНОРСТВО КРОВІ: ПРАВОВИЙ СТАТУС ДОНОРА ТА ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ЙОГО ПРАВ

Блага Л.М.,
студентка 2 курсу ОС «Магістр»,
спеціальність 081 «Право»,
юридичний факультет,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Блага Л.М. Донорство крові: правовий статус донора та гарантії захисту його прав.

Дефініцію «донорства крові та її складових частин» можна визначити як віддавання крові і її складових елементів за власним бажанням із лікувальною метою для його подальшого застосування як і в у терапевтичних цілях, так і клінічних заходах. Саме Цивільний кодекс виступає тим базовим актом, котрий прописує засадничі положення донорства у всіх його проявах. Обумовлено, що демографічні, культурні та релігійні чинники мають неабиякий вплив на бажання стати донором. Особливу увагу приділено актуальності поступу донорства в цілому, а також подоланню низької донорської активності.

Вказується, що існування будь-якої держави великою мірою залежить від донорів крові, тому нам слід вдосконалювати вже наявну систему донорства крові загалом роблячи її доступною та зрозумілою для всіх. За цих обставин донори крові наділені деякими пільгами в якості компенсаційного механізму за безпосередню реалізацію ними донорського призначення. З огляду на це, можемо виокремити такі пільги за наступними категоріями: загально-правові; додаткові; спеціальні. Проведений аналіз судової практики дозволив нам визначити проблеми щодо забезпечення захисту прав донорів. З'ясовано, що чинним законодавством прописана можливість державного страхування донорів з метою їх подальшої захищеності від небезпечних інфекцій, але така норма наразі здебільшого декларативна внаслідок відсутності чіткого порядку вищезгаданого страхування.

На основі проведеного аналізу аргументовано те, що внаслідок недотримання роботодавцями державних гарантій, що стосуються їх працівників, які стали чи ставатимуть донорами – можуть мати несприятливий вплив на їхнє подальше бажання провадити донорську діяльність чи то залучати до цього процесу інших охочих осіб. Автор приходить до висновку, що питання медичного обстеження майбутнього донора є вкрай важливим, через те, в цьому випадку необхідним є виокремлення його особливостей на законодавчому рівні, а також доречним є визначення переліку конкретних обставин, за яких індивід зміг би реалізувати своє донорське призначення за власним бажанням. Водночас докладна регламентація правового статусу донора допомогла б усунути юридичні розбіжності.

Ключові слова: донор, кров, право, пільги, правовий статус, донорство, трансплантація.

Blaha L.M. Blood donation: legal status of the donor and guarantees of protection of his rights.

The definition of 'donation of blood and its components' can be defined as the voluntary donation of blood and its components for therapeutic purposes for its further use in both therapeutic and clinical activities. The Civil Code is the basic act that prescribes the fundamental provisions of donation in all its manifestations. The author shows that demographic, cultural and religious factors have a significant impact on the desire to donate. Particular attention is paid to the relevance of the development of donation in general, as well as to overcoming low donor activity.

It is pointed out that the existence of any state depends to a large extent on blood donors, so we need to improve the existing blood donation system in general, making it accessible and understandable to all. Under these circumstances, blood donors are entitled to certain benefits as a compensation mechanism for the direct fulfilment of their donation purpose. In view of this, we can distinguish benefits in the following areas: general legal; additional; special. The analysis of the court practice allowed us to identify the problems with ensuring the protection of donors' rights. It has been found that the current legislation provides for the possibility of state insurance of donors for the purpose of their further protection against dangerous infections, but this provision is mostly declarative due to the lack of a clear procedure for the above-mentioned insurance.

On the basis of the analysis, the author argues that failure by employers to comply with the State guarantees relating to their employees who have become or will become donors may have an adverse

impact on their further desire to carry out donor activities or to involve other persons willing to do so. The author comes to the conclusion that the issue of medical examination of a prospective donor is extremely important, and therefore, in this case, it is necessary to highlight its specifics at the legislative level, and it is also appropriate to determine the list of specific circumstances under which an individual could fulfil his or her donation of his or her own free will. At the same time, a detailed regulation of the legal status of a donor would help to eliminate legal discrepancies.

Key words: donor, blood, law, benefits, legal status, donation, transplantation.

Постановка проблеми. Існування будь-якої держави великою мірою залежить від донорів крові. А відтак і сутність донорства крові постає одним із рушійних механізмів розвитку суспільства, адже його призначенням слугує порятунок людських життів. І все це може відбуватися у вигляді трансплантації органів чи то безпосередній донації, так як у світі трапляються різноманітні несприятливі випадки за підсумками яких, реципієнт може гостро потребувати переливання крові.

Втім, законодавство України має низку нормативно-правових актів, що впорядковують це питання на державному рівні, зокрема це: Цивільний кодекс України [8], Кодекс законів про працю України [12], Кодекс України про адміністративні правопорушення [13], Кримінальний кодекс України [5], Закон України «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові» [1], Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Порядок медичного обстеження донорів крові та її компонентів» [14]. Проте цього замало, так як деякі з цих норм, що розміщені у вищенаведених законодавчих актах на практиці досі залишаються декларативними, а деякі з них – потребують свого уточнення, наприклад пільги для осіб, які наділені статусом Почесного донора України. У зв'язку з цим, нам слід забезпечити підвищення рівня захисту прав донорів, а дана проблематика є актуальною та вимагає подальших наукових досліджень.

Метою дослідження є визначення теоретичних і практичних проблем правового статусу донора крові.

Стан опрацювання проблематики. Вагомий внесок у дослідження теоретичних та практичних аспектів правового статусу донора та гарантій захисту його прав зробили вітчизняні вчені: С. Болдіжар [6], Т. Горбата [7], О. Мацегорін [2], А. Сидоренко [3], Н. Квіт [4] та ін. Однак нині недостатньо вирішені питання, що пов'язані з процедурою захисту прав донора, а також ефективних методів їх забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Юридичною основою права на донорство вважається ст. 290 Цивільного кодексу України, частина перша якої стверджує, що повнолітня дієздатна фізична особа наділена правом бути донором крові, її складових, а також органів та інших анатомічних компонентів і репродуктивних клітин [8]. Саме Цивільний кодекс виступає тим базовим актом, котрий прописує засадничі положення донорства у всіх його проявах.

Втім, донорство крові та її компонентів регулює Закон України «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові» де чітко вказано, що донором крові та/або компонентів крові може бути будь-який дієздатний громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, яка має посвідку на постійне проживання на території України, який пройшов відповідне медичне обстеження в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, за результатами якого підтверджена відсутність показань до постійного чи тимчасового відсторонення від донорства відповідно до переліку показань, затверджених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, з яким проведено співбесіду перед донацією крові та/або компонентів крові, під час якої йому надано вичерпну інформацію щодо донації, та який надав письмову згоду на забір у нього крові та/або компонентів крові, а також (за потреби) на застосування до нього допоміжних медичних технологій за формою, встановленою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я [1].

На нашу думку, питання медичного обстеження майбутнього донора є вкрай важливим, через те в цьому випадку необхідним є виокремлення його особливостей на законодавчому рівні, а також доречним є визначення переліку конкретних обставин, за яких індивід зміг би реалізувати донорське призначення за власним бажанням. Водночас докладна регламентація правового статусу донора допомогла б усунути юридичні розбіжності.

Квіт Н.М. виділяв різні види принципів донорства – як загального, усіх видів, так і окремо трансплантації чи донорства крові. Проте він наголошував, що для будь-якого виду донорства основними принципами є гуманність, анонімність і добровільність [4, с. 75]. Ми погоджуємося з позицією вченого і виділяємо останній вищезгаданий принцип донорства як фундаментальний.

А під донорством крові та її складових частин ми розуміємо віддавання крові і її складових елементів за власним бажанням із лікувальною метою, наприклад для його подальшого застосування як і в у терапевтичних цілях, так і клінічних заходах.

Законодавство України допускає здійснення права на донорство лише у обумовленому порядку, за наявності згоди донора, а також реципієнта чи їхніх законних представників. Підставою такої операції є і те, що використання інших форм і методів для підтримання життя, відновлювального стану чи поліпшення здоров'я не дає належних наслідків, а заподіяна пересадженням органів чи інших анатомічних складових (зокрема, крові) шкода буде меншою, ніж та, що у відповідний спосіб завдається донору. У випадку порушення доброї волі донорства чи здійснення його під примусом норм права визначено покарання згідно вимог ст. 144 Кримінального кодексу України. Кримінальний кодекс визначає, що таке вилучення крові може бути здійснене кількома шляхами: насильницьким, шляхом обману, а також щодо неповнолітнього, особи яка перебувала в безпорадному стані чи матеріальній залежності винного. Останні два вважаються обтяжуючими обставинами і покарання за них передбачене більш суворе [5].

З огляду на європейські стандарти донорства крові, рекомендації ВООЗ та міжнародних громадських організацій у сферах дії донорства крові задля досягнення в Україні стовідсоткового непримусового донорства крові необхідно вжити таких заходів: 1) забезпечити утворення умов, що сприяють визначенню добровільного безоплатного донорства крові, зокрема створення національної програми добровільного донорства крові, забезпечення надійного фінансування, створення відповідної інфраструктури; 2) сприяти формуванню культури добровільного донорства крові, а саме знаходити порозуміння з донорами крові, визначати цільові групи донорспроможного населення; 3) створити та підтримувати донорську базу для надійного та добровільного донорства; 4) надавати донорам якісне обслуговування та належну увагу (зробити процедуру донорства крові зручною для донорів, наблизити її за допомогою виїзних донорських сесій, надавати відповідне консультування донорам, зробити донорство крові безпечним заходом) [7, с. 36].

Вказаний підхід з одного боку теж не універсальний, а з іншого – нам слід вдосконалювати вже наявну систему донорства крові загалом роблячи її доступною та зрозумілою для всіх. Важливим в цьому плані є відслідковування кожного етапу використання донорської крові поруч із контролем його якості, а також подальшим моніторингом ймовірних алергічних реакцій з боку реципієнта. У контексті науково-правових аспектів покращення чинного законодавства також варто деталізувати повноваження суб'єкта владних повноважень, що стосуються проведення інспекцій, і в тому числі видачі необхідних приписів, а також права на заборону вжитку крові, котра не відповідає встановленим стандартам, так як це може бути біологічно небезпечним для того, хто безпосередньо отримує таку кров.

Ознакою права на донорство є форма донорства (оплатне чи безоплатне). Наразі суперечливим у світовій спільноті є питання щодо платності чи безоплатності відповідних донорств. Грошова плата за крові заборонена в багатьох країнах, як от в Італії, Великій Британії, Іспанії, Франції, Нідерландах. У 62 країнах донорство крові проводиться на безоплатній основі. Головним принципом в ЄС є безоплатність здачі крові. Такий підхід вважається вагомим, адже одним із головних завдань у напрямках дії донорства вважається безпека крові. Відповідно до програм переливання існують три принципи: безкоштовність, добровільність, досягнення самостійності. Держави зі стовідсотковим добровільним донорством крові мають вищий фактор регулярних донорів крові [3, с. 109]. Згідно твердження Болдіжар С.О., оплатним донорство не може бути, оскільки тоді воно порушуватиме принципи Конституції України, а саме право на безоплатну медичну допомогу. Авторка припускає, що оплатність донорства може мати наслідком і оплатність для реципієнта, що порушує норми чинної Конституції [6, с. 17-18].

Демографічні, культурні та релігійні чинники мають неабиякий вплив на бажання стати донором. На наш погляд, до цього переліку також варто включити маркетингові комунікації, які здатні спияти усвідомленню необхідності донорства. Справа в тім, що часто донорами виступають вихідці з неблагополучних родин, щоб отримати за це кошти, а відтак і не має причин вважати такі дії благодійністю. Відповідно з цього випливає, що аспект добровільності в цьому випадку є невід'ємною частиною донорства.

Мацегорін О.І. виділяв декілька видів донорів: вірогідні, потенційні та реальні донори. Вірогідними він вважав осіб, які вже надали письмову згоду бути живим донором для конкретного реципієнта. Потенційними донорами Мацегорін О.І. вважав осіб, які бажали стати донорами після смерті – які за життя надали письмову згоду на таке посмертне донорство. Останній вид, реальні донори – це особи, щодо яких здійснили донорські маніпуляції вже після їх смерті. Тобто автор визначав потребу в правовій регламентації донорства не тільки живих, а і мертвих [2, с. 53]. За для поступу донорства в цілому, а також подолання низької донорської активності необхідним є проведення

інформаційно-просвітницьких заходів щодо його розповсюдження серед населення, аби воно провадилося за їх власним бажанням. Окрім того, з боку держави важливою є підтримка розвитку інноваційних методів лікування з приводу використання компонентів крові у терапевтичних цілях.

Закон України «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові» закріплює гарантії прав донора крові та передбачає, що у день донації особа, яка виявила бажання здійснити донацію крові та/або компонентів крові, звільняється від роботи на підприємстві, в установі, організації незалежно від форми власності зі збереженням за нею середнього заробітку за рахунок коштів власника відповідного підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу. Окрім цього, після кожного дня здійснення донації крові та/або компонентів крові донору надається день відпочинку зі збереженням за ним середнього заробітку за рахунок коштів власника підприємства, установи, організації або уповноваженого органу [1].

Протягом року після здійснення донації донори наділені спроможністю на допомогу з тимчасової непрацездатності у зв'язку із захворюванням у обсязі 100 відсотків середньої заробітної плати відповідно до стажу роботи. Така пільга надається донорам, які на протязі певного часу безоплатно виконали донацію:

- крові в загальній ємкості, що дорівнює двом відповідним максимально допустимим дозам;
- або плазми крові в загальній кількості, що відповідає чотирьом разовим максимально допустимим дозам, заготовленим методом аферезу;
- або тромбоцитів у дворазових донаціях методом аферезу [11].

Відзначимо, що донори крові наділені деякими пільгами в якості компенсаційного механізму за реалізацію ними донорського призначення. З огляду на це, можемо виокремити пільги за наступними категоріями: 1) *загально-правові* (наприклад, право донора на додатковий вихідний); 2) *додаткові*, призначені для донорів, які мають статус військовослужбовця (мають право на доплату 25% до їх грошових надходжень впродовж 6 місяців); 3) *спеціальні* – створені для осіб, які наділені статусом Почесного донора України (до 2025 року вони щомісяця мали 10% доплати до пенсії). На наш погляд, сьогодні пільги донорів за вищезгаданою нами останньою категорією є недостатньо зарегульованими, оскільки наразі на законодавчому рівні для них немає чітко встановленого порядку надання їм лікарських засобів.

Сидоренко А. у своїй роботі зупиняється на питанні гарантій і пільг, які обумовлені чинним законодавством для вітчизняних донорів крові. Країна гарантує захист прав донора та охорону його здоров'я. У статті обумовлено положення про те, що у випадку зараження донора інфекційними хворобами або у випадку виявлення у нього інших хвороб чи розладу здоров'я у зв'язку зі здійсненням донорської функції – донор підлягає обов'язковому державному страхуванню. При цьому Сидоренко А. піднімає питання чи загалом варто надавати такий великий перелік пільг і прав донору, якщо на практиці вони майже не реалізуються і більша частина пільг просто не надана [3, с. 110].

Вищезгадана норма Сидоренко А. наразі здебільшого декларативна внаслідок відсутності чіткого порядку державного страхування. Необхідно зазначити, що зміст права на донорство досі залишає відкритим питання щодо забезпечення захисту прав донорів, і в тому числі в контексті їх трудової діяльності. Адже в юридичній практиці зустрічаються випадки не надання пільг донорам, які ми в подальшому проаналізуємо.

Насамперед, продемонструємо приклад ігнорування роботодавцем права донора на додатковий вихідний. Це було встановлено Рішенням Харківського районного суду Харківської області від 29.07.2019 р. у справі № 635/4880/19, в якому з'ясовано, що 20 травня 2019 року позивач звернувся до керівництва ДП «Жовтневе лісове господарство» з заявою про надання дня відпочинку 22 травня 2019 року із збереженням заробітної плати на підставі ЗУ «Про донорство крові та її компонентів» і додав до заяви довідку щодо надання донорам пільг серії ХК № 041275 від 26 квітня 2019 року», оскільки того дня він здавав кров, але ніякої відповіді на свою заяву не отримав [9].

Це свічить про те, що пільга, яка була передбачена законодавцем, і яку роботодавець мав надати працівнику за його акт волевиявлення, не знайшла свого практичного прояву в цьому конкретному випадку. Подібні ситуації внаслідок недотримання роботодавцями державних гарантій, що стосуються їх працівників, які стали чи ставатимуть донорами – можуть мати несприятливий вплив на їхнє подальше бажання провадити донорську діяльність, чи то залучати до цього процесу інших охочих осіб. У зв'язку з цим, права донорів потребують істотного підвищення рівня їх захисту.

Ще одним прикладом може слугувати Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 08.01.2024 р. у справі № 160/29638/23, де 10.10.2023 року позивач звернувся до Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» із заявою про виплату грошової допомоги у розмірі 25 відсотків встановленої у закладі освіти стипендії протягом шести місяців з дня здавання чотирьох разових максимально допустимих доз безкоштовної здачі плазми крові ме-

тодом аферезу. Так, відповідач відмовляючи у здійсненні спірної доплати позивачу посилається, зокрема, на лист Дніпропетровської обласної ради, в якому повідомлено, що рішенням обласної ради від 05.11.2021 р. затверджено обласну програму «Здоров`я населення Дніпропетровщини на 2020–2024 рр.». Переліком заходів згаданої програми виплата грошової допомоги після здійснення донації крові не передбачена. Проте суд відзначив, що відсутність програми виплати грошової допомоги після здійснення донації крові не звільняє відповідача від обов`язку виплати таку грошову допомогу. А посилення відповідача, як підставу для відмови у задоволенні позовних вимог, на заочну форму навчання позивача, суд до уваги не бере, оскільки Законом № 931-IX не вбачає обмеження такої виплати формою навчання особи [10]. З одного боку, наша держава регламентує права та пільги донорів, а з іншого не дивлячись на це, їх застосування на практиці як видно з судового рішення, тягне за собою бюрократичні перешкоди, що, безперечно, позначається на результативності загальної системи донорства крові. До того ж, перед нами постає питання з приводу законної діяльності тих органів, які не належать до апарату управління державної політики, що стосується охорони здоров`я.

Висновки. Під донорством крові та її складових частин ми розуміємо віддавання крові і її складових елементів за власним бажанням із лікувальною метою, скажімо для його подальшого застосування як і в у терапевтичних цілях, так і клінічних заходах. Відзначимо, що донори крові наділені деякими пільгами в якості компенсаційного механізму за реалізацію ними донорських функцій. З огляду на це, можемо виокреми пільги за наступними категоріями: 1) *загально-правові* (наприклад, право донора на додатковий вихідний); 2) *додаткові*, призначені для донорів, які мають статус військовослужбовця (мають право на доплату 25% до їх грошових надходжень впродовж 6 місяців); 3) *спеціальні* – створені для осіб, які наділені статусом Почесного донора України (до 2025 року вони щомісяця мали 10% доплати до пенсії). На наш погляд, сьогодні пільги донорів за вищезгадану нами останньою категорією є недостатньо зарегульованими, оскільки наразі на законодавчому рівні для них немає чітко встановленого порядку надання їм лікарських засобів. Проте зміст права на донорство досі залишає відкритим питання щодо забезпечення захисту прав донорів, і в тому числі в контексті їх трудової діяльності, адже в юридичній практиці досі зустрічаються випадки не надання пільг донорам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові: Закон України від 12.01.2022. № 931-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-20#Text> (дата звернення: 01.01.2025).
2. Мацегорін О.І. Цивільно-правові аспекти права на донорство. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 51–54.
3. Сидоренко А.О. Право на донорство крові: сутність та значення. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 1. С. 106–112.
4. Квіт Н.М. Принципи та поняття донорства та їх вплив на права осіб, що передають біологічні матеріали до складу біобанків в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 1. С. 74–77.
5. Кримінальний кодекс України від 26.12.2024 р. № 2341-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.01.2025).
6. Болдіжар С.О. Сучасні тенденції правового забезпечення новітніх прав у сфері охорони здоров`я: монографія. Ужгород: ФОП Сабов А.М., 2022. 250 с.
7. Горбата Т.Г. Необхідність впровадження в Україні європейських стандартів донорства крові та її компонентів: результати соціологічного опитування. *Публічне управління та митне адміністрування*. Спецвипуск. 2022. С. 31–38.
8. Цивільний кодекс України від 01.01.2025 р. № 3586-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.01.2025).
9. Рішення Харківського районного суду Харківської області від 29.07.2019 р. у справі № 635/4880/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83382377> (дата звернення: 01.01.2025).
10. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 08.01.2024 р. у справі № 160/29638/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116179082> (дата звернення: 01.01.2025).
11. Трудові гарантії та права донорів крові. Юридичні консультації. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/trudovi-garantiyi-ta-prava-donoriv-krovi/> (дата звернення: 01.01.2025).
12. Кодекс законів про працю України від 31.12.2024 р. № 4170IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

13. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 01.01.2025 р. № 3620-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.01.2025).
14. Порядок медичного обстеження донорів крові та її компонентів: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.02.2021 р. № z0405-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0405-21#Text> (дата звернення: 01.01.2025).
15. Громовчук М.В., Белов Д.М., Принцип гуманізму, як основоположний принцип побудови сучасної правової держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 65. С. 46-50.